



**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ  
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ  
ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ  
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: «ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»**

**«Η Ενεργειακή Πολιτική και Ασφάλεια της Ευρώπης  
Και το Μέλλον των Αγωγών»**

**Διπλωματική Εργασία**

**Δακουτρός Παναγιώτης**

**Τριμελής Επιτροπή :**

**Άγγελος (Ευάγγελος) Συρίγος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου  
(Επιβλέπων)**

**Μενγκ - Παπαντώνη Μαρία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου**

**Βασίλης Χατζόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου**

Copyright © Δακουτρός Παναγιώτης, 2019.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν το συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

## **Ευχαριστίες**

Θερμές ευχαριστίες προς τον καθηγητή μου κ.κ. Άγγελο (Ευάγγελο) Συρίγο για την πολυετή συνεργασία μας και για την πολύτιμη καθοδήγησή του στα ζητήματα του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς πολιτικής.

## Περιεχόμενα

|  | σελίδες   |
|--|-----------|
| Περίληψη.....  | 6-7       |
| Abstract.....  | 8-9       |
| Εισαγωγή.....  | 9-10      |
| <b>Κεφάλαιο I. Η Θεωρητική Προσέγγιση.....</b>                                   | <b>10</b> |
| 1.1 Θεωρητική Βάση.....  | 10-11     |
| 1.2 Ρεαλισμός και Αλληλεξάρτηση.....   | 11-12     |
| 1.3 Μεθοδολογία.....   | 12-13     |
| 1.4 Η Θεωρία Αλληλεξάρτησης και το Ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας.....         | 13-15     |
| <b>Κεφάλαιο II. Η Σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας.....</b>                    | <b>15</b> |
| 2.1 Η Ενεργειακή Ασφάλεια στην Ενεργειακή Πολιτική.....                          | 16-17     |
| 2.2 Ενεργειακή Ασφάλεια και Αλληλεξάρτηση στην Ενεργειακή Πολιτική της Ε. Ε..... | 17-19     |
| 2.3 Ενεργειακή Ασφάλεια και Αλληλεξάρτηση στη Ρωσική Ενεργειακή Πολιτική.....    | 20-21     |
| 2.4 Συμπεράσματα.....  | 22        |
| <b>Κεφάλαιο III. Οι Εναλλακτικές Διαδρομές Ενέργειας.....</b>                    | <b>22</b> |
| 3.1 Οι Εναλλακτικοί Δρόμοι.....  | 22-23     |

|   |              |
|---|--------------|
| 3.2 Οι Δυνατότητες Αξιοποίησης των Κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο..... | 23           |
| 3.2.1 Αίγυπτος.....   | 23-25        |
| 3.2.2 Ισραήλ.....   | 25-26        |
| 3.2.3 Κύπρος.....   | 26-28        |
| 3.2.4 Η Σημασία του East Med για την Ευρωπαϊκή Ένωση.....                   | 28           |
| 3.3 Southern Gas Corridor.....  | 28-29        |
| <b>Συμπεράσματα.....</b>  | <b>29-31</b> |

# Η Ενεργειακή Πολιτική και Ασφάλεια της Ευρώπης και το Μέλλον των Αγωγών

## Περίληψη

Η ενέργεια και η διαχείριση των ενεργειακών πόρων αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα για τα σύγχρονα κράτη. Η περιορισμένη φύση των ενεργειακών πόρων, ως επί των πλείστων των υδρογονανθράκων ωθεί τα κράτη σε άμεση ή έμμεση διαμάχη για τον έλεγχο και την αξιοποίησή τους, προκειμένου να εξασφαλίσουν την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής τους αγοράς, αλλά και για την μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων τους στην διεθνή σκακιέρα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση του ζητήματος της ενεργειακής ασφάλειας από τη σκοπιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ρωσίας καθώς και για τις χώρες της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η θεωρητική προσέγγιση της εργασίας η οποία βασίζεται κυρίως στην θεωρία της αλληλεξάρτησης των κρατών, η οποία αντιπαραβάλλεται με τη θεωρία του ρεαλισμού. Εξετάζεται η αμφιταλαντευόμενη σχέση των κρατών ανάμεσα στην επιθυμία τους για θετική συνεργασία και ανάπτυξη σχέσεων και στην διαρκή πάλη επιβίωσης και κυριαρχίας όπως σκιαγραφείται μέσα από τη σχολή του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι προσπάθειές της να χαράξει μία κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική συμφέρουσα προς το σύνολο των κρατών - μελών, καθώς και βέβαια οι αδιάκοπες προσπάθειες μεμονωμένων κρατών να μην απωλέσουν την κρατική κυριαρχία σε ένα τόσο μείζον ζήτημα όπως αυτό της

ενεργειακής ασφάλειας. Στη συνέχεια αναλύεται η οπτική της Ρωσίας επί του θέματος, καθώς η Ρωσία αποτελεί τον ενεργειακό γίγαντα του παγκόσμιου συστήματος, και τον βασικό προμηθευτή υδρογονανθράκων για την Ευρώπη.

Στο τρίτο μέρος αναλύονται οι κύριοι νέοι διάδρομοι της ενέργειας, η προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διαφοροποιήσει τις πηγές της μέσω αυτών, και οι γεωπολιτικές αλλαγές που επιφέρουν και πρόκειται να επιφέρουν στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου οι ανακαλύψεις νέων κοιτασμάτων. Παρουσιάζονται οι νέοι αγωγοί φυσικού αερίου που βρίσκονται ήδη σε διαδικασία κατασκευής ή που πρόκειται να ξεκινήσει η κατασκευή τους στο προσεχές διάστημα, καθώς και προτεινόμενα σχέδια για την επίτευξη της βιωσιμότητας των αγωγών.

Τέλος, γίνεται ανασκόπηση των δεδομένων και συμπερασματική ανάλυση υπό το πρίσμα των σχολών του ρεαλισμού και της αλληλεξάρτησης.

Λέξεις κλειδιά : διαφοροποίηση ενεργειακών πόρων, ενεργειακή ασφάλεια, ενεργειακή πολιτική.

# **Energy Policy and Security of Europe and the Future of the Pipelines**

Author : Dakoutros Panagiotis

## **ABSTRACT**

The issue of energy and the management of energy resources is one of the most fundamental issues for modern states. The limited nature of energy resources, primarily hydrocarbons, pushes the states to direct or indirect struggle for control and exploitation, in order to secure normal functions of their internal markets, but also for the maximization of their potential in the international front. The purpose of this thesis is to examine the issue of energy security from the perspective of the European Union, of Russia, and also of the countries in the Eastern Mediterranean Region.

In the first part is examined the theoretical approach of the thesis, which is primarily based on the theory of interdependence between states, which is in contrast to the theory of realism. In addition, is examined the swinging relations of states between their desire for positive cooperation and building partnerships and the constant struggle for survival and domination, as described through the theory of realism in international relations.

On the second part the issue of energy security of the European Union is examined, the Unions' attempts to create a unified energy policy beneficial for all member – states, as well as the constant attempts of individual states to not perish their sovereignty in regards to such an important issue as the issue of energy security. Furthermore, the perspective of Russia on the issue is analyzed, since Russia is the energy giant of the international system and the main supplier of hydrocarbons for Europe.

On the third part the main new energy routes are presented, the attempts of the European Union to diversify its sources through them, and the geopolitical changes that the discovery of new hydrocarbon reserves bring and will bring in the Eastern Mediterranean region. In addition are



examined the new, under construction or already in use pipelines and the proposed plans for their feasibility.

Finally, there is a review of the facts and a resulting analysis under the prism of the schools of realism and interdependence.

Key words : diversification of energy resources, energy security, energy policy.

## Εισαγωγή

Η ενεργειακή ασφάλεια και πολιτική αποτελεί ζήτημα ύψιστης σημασίας για όλες τις κρατικές οντότητες. Οι απαιτήσεις της σύγχρονης παγκόσμιας κοινωνίας όσον αφορά την παροχή ενέργειας και ενεργειακών πόρων είναι διαρκώς αυξανόμενες, θέτοντας έτσι το θέμα της ενεργειακής επάρκειας στο επίκεντρο των σχεδιασμών όλων των κρατών. Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ασφάλεια των πηγών ενέργειας κρίνεται ως ζωτικής σημασίας καθώς η πλειονότητα των ενεργειακών πόρων, δηλαδή πετρέλαιο και φυσικό αέριο, προέρχεται από εξωτερικές πηγές. Η εξάρτηση αυτή είναι διαρκώς αυξανόμενη, γεγονός που τοποθετεί τις χώρες - παραγωγούς, και ειδικότερα τη Ρωσία σε, δυνητικά, θέση ισχύος. Ωστόσο, η σχέση ανάμεσα στα δύο μέρη είναι σχέση αλληλεξάρτησης, καθώς και η Ρωσία εξαρτάται αντίστοιχα από τις εξαγωγές προς την Ε. Ε. Στο πλαίσιο των προσπαθειών της Ε. Ε. να απεξαρτηθεί από το, σχεδόν, μονοπώλιο της Ρωσίας στους ενεργειακούς της πόρους, αναζητεί νέες πηγές από τρίτες χώρες<sup>1</sup>. Συνεπακόλουθα, οι νέοι ενεργειακοί διάδρομοι που δημιουργούνται από χώρες

---

<sup>1</sup> The workshop was chaired by Mr Jerzy Buzek. His introduction mentioned the crucial importance of security of energy supply for the EU economy. An issue of particular importance in this area is the high, and increasing, gas import dependence of the EU (53.5% in 2014 versus 45.5% in 1990) and the reliance of several EU Member States on one main gas supplier. Diversification of sources and routes is a key factor in improving Europe's security of energy supply. This workshop focuses on the security of gas supply in the medium and long term. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595367/IPOL\\_STU\(2017\)595367\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595367/IPOL_STU(2017)595367_EN.pdf)

όπως το Ισραήλ, το Αζερμπαϊτζάν και το Τουρκμενιστάν διαμέσου Τουρκίας και οι εξελίξεις όσον αφορά την εύρεση ενεργειακών πόρων νοτίως της Κύπρου δημιουργούν νέα γεωπολιτικά δεδομένα. Η παρούσα εργασία θα αφιερωθεί στην μελέτη της ενεργειακής πολιτικής και ασφάλειας της Ευρώπης, στην ανάλυση των εισαγόμενων ενεργειακών πόρων από τρίτες χώρες, αλλά και στην αξιολόγηση των προτεινόμενων αγωγών μεταφοράς ενεργειακών πόρων, εντάσσοντας αυτές τις αναλύσεις στα πλαίσια της Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων. Τέλος, θα παρουσιαστούν οι γεωπολιτικές αλλαγές που θα επιφέρουν οι εξελίξεις στον τομέα της ενέργειας και του σχηματισμού των νέων ενεργειακών κόμβων, με έμφαση στην Ανατολική Μεσόγειο.

## Κεφάλαιο I

### Η Θεωρητική Προσέγγιση

**1.1 Θεωρητική Βάση.** Η θεωρητική βάση της παρούσας εργασίας τίθεται στο πλαίσιο των δύο σχολών της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, της σχολής της αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών και του ρεαλισμού, καθώς και στις μεταξύ τους αντιθέσεις. Δεδομένου ότι ο βασικός ενεργειακός εταίρος της Ευρώπης είναι η Ρωσία<sup>2</sup> και αντίστοιχα η Ευρώπη αποτελεί τον σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της Ρωσίας, μετά την Κίνα, οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών στηρίζονται στην αρχή της αλληλεξάρτησης. Αντίστοιχα όμως δεδομένων των διαρκών γεωπολιτικών τριβών μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης και κυρίως της Γερμανίας, τα διδάγματα της σχολής του ρεαλισμού αποδεικνύονται καθοριστικά.

---

<sup>2</sup> Russia is the main EU supplier of crude oil, natural gas and solid fossil fuels. In 2017, almost two thirds of the extra-EU's crude oil imports came from Russia (30 %), Norway (11 %), Iraq (8 %), Kazakhstan and Saudi Arabia (both 7 %). A similar analysis shows that more than three quarters of the EU's imports of natural gas came from Russia (40 %), Norway (26 %) and Algeria (11 %), while almost three quarters of solid fuel (mostly coal) imports originated from Russia (39 %), Colombia and United States (17 % each)

<https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

Σε παρεμφερές πλαίσιο τίθενται και οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία όσον αφορά το γεωπολιτικό status στην Ανατολική Μεσόγειο. Η διαχρονική διαμάχη Ελλάδας - Τουρκίας, σχετικά με το καθεστώς στο Αιγαίο Πέλαγος, αν και παραμένει εν ισχύ, έχει επεκταθεί και περιλαμβάνει όλη τη θαλάσσια έκταση της Ανατολικής Μεσογείου. Η ανακάλυψη ενεργειακών πόρων νοτίως της Κύπρου, καθώς και οι έρευνες νοτίως της Κρήτης έχουν εξάψει το ενδιαφέρον της Τουρκίας η οποία επιθυμεί να θέσει την αξίωσή της ως ενεργειακός κόμβος και κυρίαρχος του διαδρόμου Ανατολής - Ευρώπης, εκμηδενίζοντας την Ελλάδα και την Κύπρο στην προσπάθεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα επεκτατικής πολιτικής αποτελεί η πρόσφατη υπογραφή του “μνημονίου” Τουρκίας - Λιβύης για τις θαλάσσιες ζώνες<sup>3</sup>, το οποίο αντιβαίνει στους κανόνες του δικαίου της θάλασσας. Παρά ταύτα οι διμερείς εμπορικές σχέσεις είναι ακμάζουσες και σημειώνουν νέα υψηλά σε κάθε έτος, με αρκετούς μελετητές να υποστηρίζουν ότι η περαιτέρω ανάπτυξη του διμερούς εμπορίου θα μπορούσε να επιφέρει την επίλυση των διμερών προβλημάτων.<sup>4</sup>

**1.2 Ρεαλισμός και Αλληλεξάρτηση.** Η θεωρία της αλληλεξάρτησης, σύμφωνα με τον Robert Keohane και τον Joseph Nye αποτελεί μέρος της σχολής του φιλελευθερισμού και υποστηρίζει την αντίληψη πως τα οικονομικά και κοινωνικά θέματα δεν αποτελούν ζητήματα ήσσονος σημασίας στη διεθνή σκακιέρα. Για τον Keohane και Nye ο ρεαλισμός δεν είναι απορριπτέος. Αντιθέτως υποστηρίζουν ότι εν μέσω εμπόλεμων καταστάσεων, όταν αφορά την επιβίωση του κράτους, ο ρεαλισμός ενδεχομένως να είναι πιο συμβατός και η στρατιωτική βία να υπερβαίνει τις οικονομικές πραγματικότητες. Παρά ταύτα, οι υποστηρικτές της θεωρίας της αλληλεξάρτησης δεν συμφωνούν με τους ρεαλιστές ως προς το ότι όταν τα ζητήματα ενδέχεται να απειλούν την επιβίωση του κράτους η μόνη λύση είναι η στρατιωτική βία. Κρατούν μία μετριοπαθή στάση υποστηρίζοντας ότι *“για να ανταποκρίνεται το κράτος στις διεθνείς εξελίξεις, πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν οι στρατιωτικοί περιορισμοί (ρεαλισμός) σε συνδυασμό με φιλελεύθερες προσεγγίσεις”*.<sup>5</sup> Με λίγα λόγια, *“το σύμπλεγμα της αλληλεξάρτησης”* καταδεικνύει ότι υπάρχει αμοιβαία εξάρτηση και αποτελέσματα ανάμεσα στα κράτη που πηγάζουν από τις ενέργειες των ίδιων των κρατών. Υποστηρίζεται ότι οι ενέργειες αυτές παράγουν αποτελέσματα τα οποία δεν είναι πάντοτε συμμετρικά προς τα συμμετέχοντα μέρη, δηλαδή δεν είναι πάντα αμοιβαίως επικερδή. Επομένως το ισχυρό μέρος μιας τέτοιας σχέσης

<sup>3</sup> <https://www.kathimerini.gr/1054856/gallery/epikairothta/politikh/sta-xeria-ths-a8hnas-to-mnhmonio-toyrkias-kai-livyhs-to-plhres-keimeno>

<sup>4</sup> “If our trade volume with Greece reaches \$5 billion, then our bilateral political problems will vanish”. K. Touzmen, Turkish Minister of State, May 21, 2006

<sup>5</sup> Power and Interdependence. Robert O. Keohane, Joseph S. Nye. Feb 2011. Pearson Education (US) pg. 107

μπορεί να αποκτήσει ισχύ η οποία εκφράζεται με διάφορους τρόπους, είτε ως απόκτηση επιρροής είτε ως έλεγχος επί πλουτοπαραγωγικών πηγών.

Αυτή η αντίληψη τίθεται σε αντίθεση με τον ρεαλισμό ο οποίος υποστηρίζει ότι ζητήματα όπως η οικονομία, το εμπόριο κα. βρίσκονται σε δεύτερη θέση, ως “low politics”<sup>6</sup>, εν αντιθέσει των ζητημάτων όπως η ασφάλεια και η επιβίωση του κράτους, τα λεγόμενα “high politics”<sup>7</sup>. Για τον ρεαλισμό, το κράτος και η επιβίωσή του αποτελούν το χαρακτηριστικό γνώρισμα. Το κράτος βρίσκεται σε διαρκή κίνδυνο από εξωτερικές απειλές και αυτό οφείλεται στην άναρχη δόμηση του διεθνούς συστήματος και στην έλλειψη ενός ηγεμόνα στο διεθνή χώρο. Επομένως τα κράτη βρίσκονται σε έναν διαρκή ανταγωνισμό συγκέντρωσης πλούτου και ισχύος με σκοπό την επιβίωση. Σύμφωνα με τον Waltz, “*πέρα από το κίνητρο της επιβίωσης, οι στόχοι των κρατών μπορεί να διαφέρουν πλήρως*”. Πιο συγκεκριμένα, οι επιθετικοί ρεαλιστές όπως ο Mearsheimer υποστηρίζουν ότι τα κράτη έχουν τελικό στόχο την απόκτηση ηγεμονικής θέσης και ως εκ τούτου είναι πρόθυμα, αν τους δοθεί η ευκαιρία, να αλλάξουν το status quo, ακόμα και με το ενδεχόμενο να θέσουν τον εαυτό τους σε κίνδυνο.<sup>8</sup>

**1.3 Μεθοδολογία.** Οι δρώντες που θα αναλυθούν στην παρούσα εργασία είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ρωσία στο πρώτο μέρος και στο δεύτερο μέρος οι χώρες που αποτελούν και θα αποτελέσουν τους νέους προμηθευτές πόρων, αλλά και οι ενεργειακοί διάδρομοι. Καθώς όμως τα κράτη - μέλη της Ε. Ε. παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις όσον αφορά τις ενεργειακές τους σχέσεις με τη Ρωσία, δεν αρκεί να παρουσιαστεί η Ε. Ε. ως ένα μεμονωμένο σύνολο. Επί παραδείγματι, τα δύο τρίτα των χωρών της Ε. Ε. εισάγουν ως επί των πλείστων πετρέλαιο και φυσικό αέριο από τη Ρωσία, με εξαίρεση την Δανία, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία, τη Μάλτα, την Κύπρο, τη Σουηδία και το Λουξεμβούργο<sup>9</sup>. Τα κράτη - μέλη της Ε. Ε. διαχωρίζονται σε δύο βασικές ομάδες, η κάθε μία εκ των οποίων παρουσιάζει διαφορετικό βαθμό εξάρτησης από τη Ρωσία. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα παλαιά κράτη της Ε. Ε. και στην δεύτερη τα νεοεισερχόμενα. Τα παλαιά κράτη της Ε. Ε. παρουσιάζουν μικρότερο βαθμό εξάρτησης από μία πηγή κυρίως λόγω προγενέστερης ανάπτυξης δικτύων εισαγωγών με τρίτες χώρες, αλλά και εγχώριας παραγωγής. Τα κράτη της δεύτερης ομάδας είναι ιδιαίτερος εξαρτόμενα από τις

---

<sup>6</sup> low politics deals with matters that are not essential to the nation's survival, such as social issues <https://www.reference.com/government-politics/meaning-high-politics-low-politics-ef1d9487a27fd648>

<sup>7</sup> High politics includes issues that are vital to the survival of a state, such as national security or warfare <https://www.reference.com/government-politics/meaning-high-politics-low-politics-ef1d9487a27fd648>

<sup>8</sup> This unrelenting pursuit of power means that great powers are inclined to look for opportunities to alter the distribution of world power in their favor. They will seize these opportunities if they have the necessary capability <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

<sup>9</sup> Schmidt-Felzmann, 2010, p. 7

εισαγωγές από τη Ρωσία κυρίως λόγω γεωγραφικής εγγύτητας, αλλά και λόγω παλαιών υποδομών και δικτύων από την περίοδο της Σοβιετικής Ένωσης.

**1.4 Η Θεωρία Αλληλεξάρτησης και το Ζήτημα της Ενεργειακής Ασφάλειας.** Η ενέργεια μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένα προϊόν το οποίο εμπορεύεται σε αγορές οι οποίες είναι ιδιαίτερες διασυνδεδεμένες. Το ζήτημα της ενέργειας δημιουργεί καταστάσεις όπου οι δρώντες γίνονται όλο και πιο αλληλεξαρτώμενοι. Ο Lukáš Tichý σημειώνει ότι η σχετική ισχύς της ενεργειακής αλληλεξάρτησης μπορεί να μετρηθεί με βάση το ενεργειακό εμπορικό ισοζύγιο, το επίπεδο των ενεργειακών πόρων, την πιθανότητα ενεργειακής διαφοροποίησης και την εκτιμώμενη συνολική ενεργειακή κατανάλωση της κάθε χώρας.<sup>10</sup> Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η αλληλεξάρτηση αγγίζει αρκετούς τομείς, όμως όσον αφορά την ενέργεια, χρειάζεται να γίνει λόγος για ενεργειακή αυτάρκεια. Επομένως, είναι σημαντικό να προσδιοριστεί ο ρόλος της ενεργειακής ασφάλειας.

Όπως σημειώνει ο Belyi, ο ρυθμός της κατανάλωσης ενέργειας είναι διαρκώς αυξανόμενος, καθώς επίσης και η εξάρτηση από εισαγωγές για αρκετές χώρες, οδηγώντας σε μερικές περιπτώσεις κράτη σε ένοπλες συρράξεις με στόχο τον έλεγχο των ενεργειακών πόρων.<sup>11</sup> Ως εκ τούτου, δημιουργήθηκε η κατάσταση όπου η πολιτική πτυχή έπρεπε να περιληφθεί στα ενεργειακά ζητήματα, δημιουργώντας έτσι τον όρο της ενεργειακής ασφάλειας.

Παρουσιάζονται διάφοροι όροι ως προς το τι είναι η ενεργειακή ασφάλεια και χρειάζεται να σημειωθούν με σκοπό να αντιληφθούμε πώς οι χώρες ερμηνεύουν τον όρο ενεργειακή ασφάλεια, καθώς και σε ποιο σημείο η ενεργειακή ασφάλεια αποτελεί πρόβλημα μεταξύ δύο εταίρων. Ως ενεργειακή ασφάλεια, οι Eunju Jun, Wonjoon Kim και Soon Heung Chang ορίζουν την *“σταθερή και αδιάκοπη παροχή ενέργειας επαρκούς να ικανοποιήσει τις ανάγκες*

---

<sup>10</sup> EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach. Lukáš Tichý. 2018

<sup>11</sup> There seems to be a consensus on the particular importance of energy security since the energy shocks of the 1970s, when asymmetries between the geographical distribution of resources and energy consumers were consolidated by oil shortages in the petroleum-dependent countries. Oil supply became a subject of vulnerabilities, either perceived or real. Since then, there has been much analysis of the growing rate of energy consumption and of the energy import dependency of many industrialised states. A particular emphasis has been attributed to political conflicts in connection to natural resources. In the field of economics, energy studies have focused on the potential of various energy sources (oil, gas, coal, nuclear and RES). Studies on energy intensity, a ratio between growth of economic development and energy consumption, stem directly from the energy security perspective, raising the question of how to keep economic growth from being dependent on energy supply. “New Dimensions of Energy Security of the Enlarging EU and Their Impact on Relations with Russia”. Andrei Belyi. 2003

της οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα βρίσκεται σε λογική τιμή”.<sup>12</sup> Με βάση και αυτό τον ορισμό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε ενεργειακή πολιτική τεσσάρων διαστάσεων : φυσική, οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική, καθώς και μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες διαστάσεις.

Ως φυσική διάσταση μπορεί να περιγραφεί η κατάσταση όπου μία ενεργειακή πηγή εξαντλείται ή διακόπτεται η παραγωγή της, προσωρινά ή μόνιμα. Επιπροσθέτως, οι ασταθείς τιμές των ενεργειακών πόρων στις διεθνείς αγορές, οι οποίες μπορεί να προκληθούν από την απειλή ακόμα διακοπής της παροχής μπορεί να καταδείξει την οικονομική διάσταση. Μία τέτοια απειλή μπορεί να οδηγήσει το κοινό σε φρενήρεις αγορές, ακόμα και αν η διάθεση πόρων δεν έχει στην ουσία μεταβληθεί. Ως αποτέλεσμα οι τιμές κινούνται ανοδικά, επηρεάζοντας αρνητικά τους προϋπολογισμούς επιχειρήσεων και την αγοραστική δύναμη του κοινού. Πιθανή αστάθεια στην διάθεση ενεργειακών πόρων μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε κοινωνικά προβλήματα, καθώς τα αυξημένα κόστη μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρές κοινωνικές αναταραχές. Τέλος, υπάρχουν αρκετές περιβαλλοντικές ανησυχίες αναφορικά με καταστροφές στο οικοσύστημα, που σχετίζονται με τις υποδομές ενέργειας. Αυτές περιλαμβάνουν πιθανά ατυχήματα, όπως πετρελαιοκηλίδες, πυρηνικά ατυχήματα, εκλύσεις επικίνδυνων αερίων, αλλά και τις επιπτώσεις από την αστική μόλυνση και τα αέρια του θερμοκηπίου.

Παρομοίως λοιπόν, και η έννοια της ενεργειακής ασφάλειας μπορεί να γίνει αντιληπτή με βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προσεγγίσεις. Βραχυπρόθεσμα, οι ανησυχίες περιστρέφονται γύρω από την πιθανότητα ξαφνικής διακοπής παροχής από κάποια πηγή ή από την απότομη αύξηση των τιμών. Μακροπρόθεσμα, οι ανησυχίες περιλαμβάνουν τη διαθεσιμότητα ενεργειακών πόρων που θα επιτρέψει τη σταθερή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Επομένως, η θεωρία της αλληλεξάρτησης μπορεί να εξηγήσει το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας αναφορικά με ασύμμετρες σχέσεις μεταξύ δύο εμπορικών εταίρων, υπολογίζοντας την ευαισθησία και την έκθεση του ενός εταίρου στις παροχές του άλλου. Όσον αφορά την ενέργεια, η ευαισθησία αφορά, επί παραδείγματι, τη μείωση των ενεργειακών πόρων ή την άρνηση πληρωμών για προηγούμενες αγορές. Αντιθέτως, ένας δρών μπορεί να χαρακτηριστεί ευάλωτος εάν σε περίπτωση διακοπής της σχέσης αλληλεξάρτησης, παρουσιάσει ελλείψεις λόγω απουσίας άλλης πηγής.

---

<sup>12</sup> Energy security can be defined as a reliable and uninterrupted supply of energy sufficient to meet the needs of the economy at the same time, coming at a reasonable price. ”The Analysis of Security Cost for Different Energy Sources”. Eunju Jun, Wonjoon Kim, Soon Heung Chang. 2009

Η ασύμμετρη φύση μιας σχέσης αλληλεξάρτησης καθορίζεται από τη διαφορά ανάμεσα στην διαθέσιμη ενέργεια του εξαγωγέα και στα κόστη του εισαγωγέα. Ο δρών με το μεγαλύτερο κόστος είναι εκείνος με το μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης και μπορεί να βρεθεί σε θέση αδυναμίας όταν το επιλέξει το ισχυρό μέρος. Στην περίπτωση όπου τα κόστη και των δύο πλευρών βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο, τότε η σχέση είναι σταθερή και κανένα από τα δύο μέρη δεν παρουσιάζεται ως το πιο ισχυρό. Στην ουσία, η ασύμμετρη σχέση αλληλεξάρτησης είναι που δημιουργεί το πρόβλημα της ενεργειακής ασφάλειας, επομένως είναι σημαντικό να υπολογίζονται τόσο η πλευρά της προσφοράς όσο και η πλευρά της ζήτησης ενεργειακών πόρων.

## Κεφάλαιο II

### Η Σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ρωσίας

**2.1 Η Ενεργειακή Ασφάλεια στην Ενεργειακή Πολιτική.** Η σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Ρωσία στον τομέα της ενέργειας καθορίζεται από αμοιβαία εξάρτηση, αφενός διότι η συντριπτική πλειονότητα των ενεργειακών εισαγωγών της Ε. Ε. προέρχεται από τη Ρωσία και αφετέρου, τα έσοδα της Ρωσίας από τις εξαγωγές ενεργειακών πόρων προς την Ε.Ε. είναι καθοριστικής σημασίας για τον προϋπολογισμό της χώρας.<sup>13</sup> Για τη Ρωσία, η ενέργεια και πιο

---

<sup>13</sup> The latest figures show the downward trend of the energy bill from 2015 to 2016 reversing in 2017 and 2018 but falling again in the first semester of 2019 (Figure 1). The average monthly value of imports in energy products rose from EUR 17.4 billion per month in 2016 to EUR 27.6 billion per month in 2018 but fell to EUR 25.8 billion in 2019. However, the energy bill is still higher than in 2015 when it was EUR 22.0 billion per month. The development of the volume of energy products showed much less fluctuation, it was highest in 2017

συγκεκριμένα η ενεργειακή ασφάλεια αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της εξωτερικής πολιτικής. Αν και η Ε. Ε. έχει δηλώσει επανειλημμένα την επιθυμία της για αποδέσμευση από το ρωσικό μονοπώλιο στους ενεργειακούς πόρους, κάτι τέτοιο αποδεικνύεται ως ιδιαίτερος δύσκολο εγχείρημα. Αυτό, κυρίως λόγω της εγγύτητας του παραγωγού με τον καταναλωτή, αλλά και λόγω των διαφορών στην εξωτερική πολιτική των κρατών της Ε. Ε. και στην προθυμία ή την απροθυμία των ίδιων να απαγκιστρωθούν από το ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο.

Ωστόσο, οι σημαντικές επενδύσεις των ευρωπαϊκών κρατών στις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, έχουν δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για σταδιακή αποδέσμευση. Αντιθέτως όμως, λόγω της διαρκούς ανάπτυξης των ευρωπαϊκών κρατών, και κυρίως των ανατολικών χωρών οι οποίες είναι περισσότερο εξαρτώμενες από τη Ρωσία, η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζεται σαν να κάνει ένα βήμα μπροστά και δύο πίσω στο ζήτημα της απεξάρτησης.<sup>14</sup> Ως εκ τούτου, η Amelia Hadfield<sup>15</sup> σημειώνει ότι η Ε. Ε. και η Ρωσία συμβολίζουν δύο αντίθετους πόλους όσον αφορά το φάσμα της ενεργειακής ασφάλειας. Οι προσπάθειες διαλόγου ανάμεσα στις δύο πλευρές δεν έχουν καταλήξει σε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα καθώς αντιπροσωπεύουν ριζικά αντίθετες οπτικές επί του θέματος της ενεργειακής ασφάλειας.<sup>16</sup> Εν ολίγη η Ευρωπαϊκή Ένωση επιζητά αποδέσμευση ενώ η Ρωσία επιδιώκει περαιτέρω διασύνδεση.

**2.2 Ενεργειακή Ασφάλεια και Αλληλεξάρτηση στην Ενεργειακή Πολιτική της Ε. Ε.** Το πλαίσιο της ενεργειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελείται από μία σειρά κανονισμών και ενεργειών, η καθεμία προς τον δικό της στόχο και επηρεάζοντας διαφόρους

---

(78.7 million tonnes) and lowest in 2016 (76.3 million tonnes). <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

<sup>14</sup> The countries of Central and Eastern Europe (CEE) recently experienced discontinued or mainly in the post-soviet states weakened political influence from Russia. This came long with their transition to market economies and Western-style democracies, and their accession to the European Union, their increased focus on the EU. However, dependence on Russian energy in these states remained unchanged, especially in the case of natural gas and oil. In fact, with energy demands expected to rise as domestic production drops, these countries will be increasingly dependent on imports in the long term. They can only tangibly reduce their energy dependence on Russia, and geographically diversify their gas and oil imports, at the expense of costs so big as to be irreconcilable with economic rationality. Such moves can hardly be justified in a period when political relations between the EU and Central-Eastern European countries, on the one hand, and Russia on the other, are basically amicable. Especially when Russia itself is dependent on energy exports and the accompanying foreign exchange revenues in order to modernise its economy. This fact gives the relationship a quality of mutual dependence. <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/analysis-energy-dependence-and-supply-in-central-and-eastern-europe/>

<sup>15</sup> Foreign Policy : Theories, Actors, Cases. 23. "Energy and Foreign Policy: EU-Russia energy dynamics". Oxford University Press. 2016. Pg.232

<sup>16</sup> (Hadfield 2008: 244)



δρώντες στον τομέα της ενέργειας. Παρά τις προσπάθειες να υπάρξει κοινή ενεργειακή πολιτική της Ε. Ε., ακόμα κάτι τέτοιο δεν έχει επιτευχθεί. Ωστόσο η ίδια η ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή στον μελετητή, χωρίς να λάβει υπόψη την περίπλοκη φύση του ίδιου του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η όλη δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αντιπροσωπευτική της πολυπλοκότητας της, των δυνατοτήτων αλλά και των αναγκαίων συνδυασμών οικονομικών, πολιτικών και άλλων δεδομένων των κρατών - μελών της, καθώς και της οπτικής τους επί γεωπολιτικών θεμάτων.

Καθοριστικής σημασίας είναι η “Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας” μεταξύ Ρωσίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1997<sup>17</sup>. Παρουσίασε επακριβώς την πλήρη επιθυμία της Ε. Ε. για την συνέχιση της παραγωγικής της σχέσης με τη Ρωσία. Η συμφωνία έθεσε τη βάση για την επέκταση του διαλόγου ανάμεσα στα δύο μέρη όσον αφορά ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, περιλαμβανομένης της ενεργειακής πολιτικής. Αν και αρκετοί έχουν αναφερθεί στη συμφωνία ως “ελλιπής” καθώς δεν έθιξε το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας, αλλά και λόγω της αλλαγής του πολιτικού περιβάλλοντος στη Ρωσία, εντούτοις θεωρείται ως η νομική βάση που καθόρισε τις διμερείς οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις της Ρωσίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σημαντικό έγγραφο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί η “Πράσινη Βίβλος για την Ασφάλεια του Ενεργειακού Εφοδιασμού”<sup>18</sup>. Η “Πράσινη Βίβλος”, που δημοσιεύθηκε το 2000, κατέδειξε με αποτελεσματικό τρόπο την έκταση της ενεργειακής εξάρτησης της Ε. Ε., ειδικότερα σχετικά με τη Ρωσία, όπου υπάρχει τάση ανόδου του επιπέδου εξάρτησης. Ο βασικός στόχος του εν λόγω κειμένου ήταν να ωθήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση να αυξήσει το επίπεδο της ενεργειακής ασφάλειάς της με τη σταδιακή μεταφορά αρμοδιοτήτων για ενεργειακά θέματα, από τα κράτη στα όργανα της Ε. Ε. Οι τακτικές για μείωση της εξάρτησης από τη Ρωσία, όπως διαμορφώθηκαν με την “Πράσινη Βίβλο”, μπορούν να χαρακτηριστούν το σημείο καμπής για τη σχέση αλληλεξάρτησης της Ρωσίας με την Ε. Ε.

Αντίστοιχα σημαντικό κείμενο αποτελεί η “Πράσινη Βίβλος για τη Στρατηγική για Ανταγωνιστική, Αειφόρο και Ασφαλή Ενέργεια”<sup>19</sup> που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή το 2006. Η στρατηγική αυτή καλεί για την ανάπτυξη ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής βασισμένης σε τρεις βασικούς πυλώνες : α) βιωσιμότητα αναφορικά με την κλιματική αλλαγή, β) ανταγωνιστικότητα σχετικά με την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας και γ) ασφάλεια προσφοράς ενεργειακών πόρων, πιο συγκεκριμένα διαφοροποίηση των ενεργειακών

---

<sup>17</sup><https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A21997A1128%2801%29>

<sup>18</sup> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A127037>

<sup>19</sup> [https://europa.eu/documents/comm/green\\_papers/pdf/com2006\\_105\\_en.pdf](https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf)

πηγών, εξασφάλιση της πρόσβασης στην ενέργεια κλπ. Αντίστοιχα όπως και η προηγούμενη "Βίβλος" τονίζει τη σημασία διαμόρφωσης κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής με σκοπό την εξασφάλιση ενεργειακής ασφάλειας για την Ε. Ε.. Επιπροσθέτως γίνεται εμφανής μέσω της αναφοράς για διαφοροποίηση των ενεργειακών πηγών, η πρόθεση της Ε. Ε. να απεξαρτηθεί ή έστω να μειώσει την εξάρτησή της από τη Ρωσία. Σύμφωνα με την Hadfield, η "Πράσινη Βίβλος" αποτυγχάνει να παρουσιάσει τα δομικά προβλήματα της ίδιας της αγοράς ενέργειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που παρουσιάζονται τόσο στην πλευρά της προσφοράς όσο και της ζήτησης, καθώς επίσης και τα λάθη στον ενεργειακό σχεδιασμό των κρατών - μελών.

Στην Στρατηγική Ενεργειακή Αναφορά της Επιτροπής "Μία Ενεργειακή Πολιτική για την Ευρώπη" του 2007<sup>20</sup>, τίθεται το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας και της ανταγωνιστικότητας υπό το πρίσμα της κλιματικής αλλαγής. Παρουσιάζει την ανάγκη μείωσης της κατανάλωσης ενέργειας και αναφέρει για άλλη μία φορά την ανάγκη βιωσιμότητας, ανταγωνιστικότητας και ασφάλειας της προσφοράς ενέργειας ως κύριοι στόχοι της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Παρόλα αυτά, η Συνθήκη της Λισαβόνας αποτελεί το σημαντικότερο κείμενο, πέραν των υπολοίπων θεμάτων, για την ενεργειακή πολιτική της Ε. Ε., όπου στο άρθρο 194<sup>21</sup> προτείνεται η δημιουργία νομικού πλαισίου που θα καθορίζει την κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική. Η κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική σχεδιάζεται βάσει της αρχής της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών - μελών, με σκοπό τη δημιουργία μίας ενοποιημένης αγοράς ενέργειας για την εξασφάλιση της προσφοράς ενεργειακών πόρων εντός της Ένωσης, για την προώθηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, καθώς και για την κατασκευή ενιαίων δικτύων παροχής ενέργειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας διαφοροποίησης των πηγών ενέργειας, υποστηρίζεται η κατασκευή τερματικών εισαγωγής υγροποιημένου φυσικού αερίου κυρίως στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης με σκοπό την καλύτερη διαχείριση του αυξανόμενου εισαγόμενου φορτίου υγροποιημένου φυσικού αερίου. Υποστηρίζεται πως οι εισαγωγές υγροποιημένου φυσικού αερίου αποτελούν ασφαλέστερη επιλογή σε αντίθεση με τη κατασκευή αγωγών οι οποίοι πρέπει να διασχίζουν αρκετές ενδιάμεσες χώρες. Παρομοίως, στο πλαίσιο της ενοποίησης των δικτύων ενέργειας της Ε. Ε., η δημιουργία κέντρων αποθήκευσης και προώθησης φυσικού αερίου στην Ευρώπη, βελτίωση την κατάσταση σχετικά με την αυθαίρετη τιμολόγηση ανά χώρα από τη Ρωσία.

---

<sup>20</sup> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A127067>

<sup>21</sup> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E194>

Ωστόσο, παρά το μακρύ διάλογο εντός της Ένωσης για τη διαμόρφωση κοινού μετώπου έναντι της εξάρτησης από τη Ρωσία, σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα κράτη - μέλη παραμένουν, τόσο στο επίπεδο της εξάρτησής τους από τη Ρωσία, όσο και στο επίπεδο των ίδιων των πολιτικών τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι κάποια κράτη - μέλη προτιμούν την ανάπτυξη διμερών σχέσεων με τη Ρωσία, έναντι της ανάπτυξης κοινής ευρωπαϊκής στρατηγικής επί του θέματος. Επί παραδείγματι, η συμφωνία μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας για την κατασκευή του αγωγού Nord Stream 2<sup>22</sup>, καθώς και οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ρωσίας και Ιταλίας για τον αγωγό South Stream<sup>23</sup>, καταδεικνύει ότι κάποια κράτη - μέλη διατίθενται να προτάξουν τη δική τους πολιτική έναντι της κοινής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιβολή κυρώσεων στη Ρωσία από την Ε. Ε. για την προσάρτηση της Κριμαίας, οι οποίες όμως δεν περιλάμβαναν κυρώσεις σχετικές με το πετρέλαιο ή το φυσικό αέριο.

Ως συμπέρασμα, μπορεί να σημειωθεί η ανάγκη διαμόρφωσης κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, η οποία θα εξασφάλιζε τη σταθερή παροχή ενέργειας καθώς και τη μείωση της κατανάλωσης, με στόχο τη συνολική μείωση της εξάρτησης από τη Ρωσία και άλλες τρίτες πηγές. Για να επιτευχθεί όμως κάτι τέτοιο, υπάρχει ανάγκη να ξεπεραστούν συγκεκριμένα εμπόδια, τα οποία αναφέρονται κυρίως στην ίδια απροθυμία, πολλές φορές, των κρατών - μελών να ενταχθούν περισσότερο στον κοινό σχεδιασμό της Ένωσης παρά στον κρατικό, αλλά και στην επιθυμία τους να προστατεύσουν την εγχώρια παραγωγή τους.

**2.3 Ενεργειακή Ασφάλεια και Αλληλεξάρτηση στη Ρωσική Ενεργειακή Πολιτική.** Πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η ρωσική ενεργειακή πολιτική καθορίζεται αποκλειστικά από το κράτος και αντιμετωπίζεται ως εργαλείο αύξησης της ρωσικής επιρροής σε άλλες χώρες.<sup>24</sup> Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής είναι το γεγονός ότι ο κρατικός μηχανισμός της Ρωσίας και οι ρωσικές εταιρίες ενέργειας έχουν αναπτύξει μία συμβιωτική σχέση με τελικό αποτέλεσμα οι ενέργειες και οι επενδύσεις των εταιριών στην Ευρώπη, να βασίζονται στην ενεργειακή στρατηγική της Ρωσίας. Επομένως είναι ασφαλές να αναφερθεί ότι η ρωσική ενεργειακή πολιτική έχει καταφέρει να συγχωνεύσει

---

<sup>22</sup> <https://www.nord-stream.com/>

<sup>23</sup> <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>

<sup>24</sup> "Policy networks in European–Russian gas relations: Function and dysfunction from a perspective of EU energy security". Andrey Kazantsev. Communist and Post-Communist Studies Sept. 2012.

δύο αντίθετες τάσεις : αφενός την ανάπτυξη πολιτικών ελεύθερης και ανταγωνιστικής αγοράς και αφετέρου την αύξηση της κρατικής επιρροής.

Εξαιτίας της πτώσης στις τιμές του πετρελαίου και του φυσικού αερίου κατά τα τελευταία χρόνια, η ρωσική στρατηγική για την προστασία των εσόδων από τους ενεργειακούς πόρους επικεντρώνεται στην ενίσχυση των διμερών σχέσεων με τους αγοραστές μέσω υπογραφής μακροχρόνιων συμβολαίων, στην εύρεση νέων κοιτασμάτων, στην κατασκευή νέων διαδρόμων και την επέκταση των υπαρχόντων, καθώς και στις επενδύσεις σε τελικά προϊόντα, στην λιανική πώληση, αλλά και στην εδραίωσή της ως αξιόπιστος ενεργειακός πάροχος. Ως αντάλλαγμα η Ρωσία ζητά από τους εταίρους της να εγγυηθούν τη σταθερή ζήτηση σε ενεργειακούς πόρους. Η Ρωσία επομένως εμφανίζεται περισσότερο στην πλευρά της θετικής αλληλεξάρτησης, επιθυμώντας την ανάπτυξη παραγωγικών σχέσεων με τους εταίρους της.

Βάσει αυτόν το σχεδιασμό είχε εκδοθεί το 1999 η “Μεσοπρόθεσμη Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας”, η οποία παρουσίαζε ένα πλάνο μακράν μεγαλύτερων διαστάσεων από τα αντίστοιχα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο τελικός στόχος ήταν η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού, ή ακόμα και ευρασιατικού, ενεργειακού χώρου όπου τον βασικό ρόλο του προμηθευτή θα τον είχε η Ρωσία. Η στρατηγική αυτή καταδεικνύει πλήρως την φυσική τάση των κρατών για επιστροφή σε ρεαλιστικές προσεγγίσεις επί της εξωτερικής πολιτικής, ανεξαρτήτως διαφόρων άλλων προσεγγίσεων που μπορεί να ακολουθήσουν κατά διαστήματα. Ασφαλώς ένα τέτοιο σχέδιο θα ήταν μη βιώσιμο, καθώς θα περιλάμβανε ισχυρή μεταβολή πολιτικής και οικονομικής εξουσίας από τη Δυτική Ευρώπη προς τη Ρωσία, κάτι το οποίο αντίστοιχα για τα κράτη - μέλη της Ε. Ε. αντιτίθεται στην δική τους ρεαλιστική οπτική.

Μετέπειτα, το 2008 εκδόθηκε το “Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας”<sup>25</sup>, σύμφωνα με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζεται ως ένας από τους βασικούς εμπορικούς, οικονομικούς και πολιτικούς εταίρους. Αν και στο εν λόγω κείμενο δεν περιλαμβάνεται η ενεργειακή ασφάλεια, τονίζεται η ανάγκη ανάπτυξης διαλόγου με τις χώρες καταναλωτές και τις ενδιάμεσες χώρες, εκ νέου παρουσιάζοντας τις επιθυμίες της Ρωσίας για ενίσχυση των σχέσεων με την Ε. Ε.

Όλες οι κύριες προτεραιότητες και τα σχέδια της ρωσικής ενεργειακής πολιτικής διατυπώθηκαν στην “Στρατηγική Ενεργειακής Ανάπτυξης της Ρωσικής Ομοσπονδίας”<sup>26</sup>. Στη στρατηγική αυτή τονίζεται η σημασία της ένταξης της Ρωσίας στην παγκόσμια αγορά ενεργειακών πόρων με τη μορφή συνεργασιών με ξένους επενδυτές. Επιπλέον, παρουσιάζει εκ

---

<sup>25</sup> <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>

<sup>26</sup> [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030\\_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf)

νέου την Ε. Ε. ως βασικό εταίρο προσκαλώντας μάλιστα ευρωπαίους επενδυτές σε μελλοντικά ενεργειακά έργα. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την "Ενεργειακή Στρατηγική της Ρωσίας για το 2030"<sup>27</sup>, θέτονται οι προτεραιότητες για τη μακροχρόνια στρατηγική ανάπτυξης του ενεργειακού οικοδομήματος της Ρωσίας. Στην εν λόγω στρατηγική, ο τομέας της ενέργειας παρουσιάζεται ως ένα εργαλείο για την επανάκτηση της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις, καθώς και ως μέσω άμυνας της χώρας από εξωτερικές απειλές. Σύμφωνα με τη στρατηγική αυτή, η ενεργειακή ασφάλεια εμφανίζεται ως υπόθεση όχι μόνο του προμηθευτή αλλά και του καταναλωτή, τονίζοντας τις υποχρεώσεις και των δύο πλευρών. Η Ρωσία επιδιώκει να αναπτύξει σχέσεις με μεμονωμένα κράτη - μέλη της Ε. Ε., με σκοπό την περαιτέρω ανάπτυξη σχέσης αλληλεξάρτησης για εξασφάλιση της ζήτησης ενεργειακών πόρων. Διαμορφώνοντας όμως μία πολιτική που βασίζεται στην μεγιστοποίηση των εσόδων και στην αξιοποίηση της ενέργειας ως μέσο απόκτησης οικονομικής και πολιτικής ισχύος, το μέλλον των σχέσεων της Ρωσίας με τα κράτη - μέλη της Ε. Ε. ενδεχομένως να μην είναι βιώσιμο. Ως εκ τούτου, η Ρωσία επιδιώκει παράλληλα τη δημιουργία σχέσεων με τρίτες χώρες αναζητώντας νέους εταίρους. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο, θέτει τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης σε επισφαλή θέση, λόγω της ισχυρής εξάρτησής τους από τη Ρωσία, επομένως ωθώντας τα να επιθυμούν τη διατήρηση καλών σχέσεων με τη Ρωσία.

**2.4 Συμπεράσματα.** Βάσει των όσων έχουν αναφερθεί, ο μελετητής ευλόγως καταλήγει στο συμπέρασμα πως τόσο η Ρωσία όσο και τα κράτη - μέλη της Ε. Ε. επιθυμούν να διατηρήσουν την εταιρική τους σχέση στο πλαίσιο της θετικής αλληλεξάρτησης. Ωστόσο ο ρεαλισμός παρουσιάζεται ως η ατέρμονη πυξίδα των κρατών, ιδίως σε περιόδους ανασφάλειας ή προσχεδιασμένης διεκδίκησης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως θεσμός προσπαθεί να απαγκιστρωθεί από τις ενεργειακές παροχές της Ρωσίας αλλά αποτυγχάνει να το καταφέρει λόγω ίδιων συμφερόντων των κρατών - μελών της. Αυτή η αδυναμία της Ένωσης να εφαρμόσει μία πολιτική σε θεσμικό επίπεδο λόγω κρατικής απροθυμίας είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιθυμίας των κρατών να διατηρήσουν την κυριαρχία τους. Ακόμα και αν η δημιουργία μίας κοινής αγοράς ενέργειας και μίας κοινής ενεργειακής πολιτικής για όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση είχε θετικότερα αποτελέσματα από την κρατική πολιτική και επιτύγχανε να ισορροπήσει τις ανάγκες των κρατών - μελών, τα κράτη, ιδίως τα ισχυρά, αντιτίθενται στην προοπτική της απώλειας των δικαιωμάτων τους.

---

<sup>27</sup><https://www.researchgate.net/publication/291878839> Once again about the energy strategy of Russia until 2030

## Κεφάλαιο III

### Οι Εναλλακτικές Διαδρομές Ενέργειας

**3.1 Οι Εναλλακτικοί Δρόμοι.** Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει ως στόχο την διαφοροποίηση των εισαγωγών ενεργειακών πόρων, κυρίως πετρελαίου και φυσικού αερίου. Σχεδιάζεται μέχρι το 2020 να εισάγει φυσικό αέριο από τον “Southern Gas Corridor”, δηλαδή από τον Trans Anatolian (TANAP) και τον Trans Adriatic (TAP) αγωγό που θα μεταφέρει αέριο από το Αζερμπαϊτζάν στην Τουρκία προς την Ευρώπη μέσω Ελλάδας. Επιπλέον υπάρχει το σχέδιο του EastMed, ο οποίος θα μεταφέρει αέριο από το Ισραήλ στην Κύπρο και μέσω Ελλάδας θα εισάγεται στην Ευρώπη. Άλλο πλάνο προβλέπει την κατεύθυνση των νέων κοιτασμάτων προς τις εγκαταστάσεις υγροποίησης φυσικού αερίου (LNG) στην Αίγυπτο για μεταφορά προς την Ευρώπη. Η ανακάλυψη των νέων κοιτασμάτων εντός της Ανεξάρτητης Οικονομικής Ζώνης του Ισραήλ, της Κύπρου και της Αιγύπτου, μπορεί να προσδώσει στην περιοχή το προφίλ του προμηθευτή της ευρωπαϊκής αγοράς. Σαφώς η θεμελίωση των σχέσεων Ελλάδας, Κύπρου, Ισραήλ και Αιγύπτου, σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο, με πληθώρα κοινών στρατιωτικών ασκήσεων και άλλων δράσεων, παρέχει ένα ασφαλές περιφερειακό πλαίσιο συνεργασίας περιορίζοντας έτσι τις αναθεωρητικές δυνάμεις της περιοχής, όπως την Τουρκία και το Ιράν.

**3.2 Οι Δυνατότητες Αξιοποίησης των Κοιτασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο.** Η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου δεν είναι μία νέα περιοχή στην παραγωγή υδρογονανθράκων και πιο συγκεκριμένα του φυσικού αερίου. Αρκετά χρόνια πριν την ανακάλυψη των κοιτασμάτων στην Α. Ο. Ζ. του Ισραήλ και της Κύπρου τα οποία έχουν τραβήξει τα βλέμματα των πολυεθνικών εταιριών το τελευταίο διάστημα, η Αίγυπτος αποτελούσε σημαντικό παραγωγό

αλλά και σημείο αποθήκευσης φυσικού αερίου και καθώς επίσης κατέχει και το μεγαλύτερο μέρος των κοιτασμάτων της περιοχής.

**3.2.1 Αίγυπτος.** Η Αίγυπτος αποτελεί την δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία της Αφρικής και μία από τις μεγαλύτερες της περιοχής, και ως επακόλουθο είναι και μία από τις μεγαλύτερες αγορές ενέργειας στην περιοχή, η οποία διαθέτει ικανοποιητικές υποδομές ενέργειας κυρίως για φυσικό αέριο. Ιδιαίτερα από το 2000 και ύστερα, η Αίγυπτος έγινε βασικός εξαγωγέας φυσικού αερίου<sup>28</sup>, κατέχοντας πέρα από σημαντικές εγκαταστάσεις υδροποιημένου φυσικού αερίου και δύο αγωγούς, ο ένας με το Ισραήλ και ο άλλος με τις Ιορδανία - Συρία - Λίβανο<sup>29</sup>. Ωστόσο, η παραγωγή της χώρας δέχθηκε ισχυρότατα πλήγματα κατά τη διάρκεια της "Αραβικής Άνοιξης", καθώς οι ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις σε όλη την περιοχή επηρέασαν αρνητικά τις επενδύσεις των χωρών που είναι δέκτες των πόρων της Αιγύπτου. Σαν αποτέλεσμα της δραματικής μείωσης της παραγωγής σημειώθηκαν σημαντικές διακοπές παροχής ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα, οι οποίες συνέβαλαν στην εκρηκτική πολιτική κατάσταση που οδήγησε στην πτώση του προέδρου Μόρσι<sup>30</sup>. Το 2015 η χώρα αντέστρεψε τη ροή των αγωγών και έγινε δέκτης φυσικού αερίου από άλλες χώρες για να καλύψει τις εγχώριες ανάγκες της<sup>31</sup>.

Από το 2013/2014 όμως υιοθέτησε νέες πολιτικές όσον αφορά τη διαχείριση του αερίου με τις άλλες χώρες (upstream countries) που συμμετέχουν στους αγωγούς, με σκοπό να αντιστραφεί το αρνητικό ισοζύγιο. Οι νέες πολιτικές και η νέα στρατηγική οδήγησαν στην ανακάλυψη του ιδιαίτερα σημαντικού κοιτάσματος Zohr, αλλά και στην ταχεία ανάπτυξη των υποδομών

---

<sup>28</sup>[https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/geg/geg6\\_March.2019/Item\\_5\\_Pakinam\\_Kafafi\\_Egypt.pdf](https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/geg/geg6_March.2019/Item_5_Pakinam_Kafafi_Egypt.pdf)

<sup>29</sup> Arab Gas Pipeline (AGP) is a trans-regional gas export pipeline built to carry natural gas from Egypt to Jordan, Syria and Lebanon. The 1,200km-long pipeline was built at a cost of approximately \$1.2bn and represents a unique model for future strategic Arab co-operation projects. The pipeline is currently (as of March 2012) out of order because of attacks on a feeder pipeline to el-Arīsh. More than ten attacks have occurred since the beginning of the 2011 Egyptian protests. The major stakeholders of the AGP include the Egyptian Natural Gas Holding Company (EGAS), Engineering for the Petroleum and Process Industries (ENPPI), The Petroleum Projects and Technical Consultations Company (PETROJET), the Egyptian Natural Gas Company (GASCO) and the Syrian Petroleum Company (SPC). Minority stakeholders include subsidiaries and companies based in the US, the UK, Germany, Canada and Russia. <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/arab-gas-pipeline-agp/>

<sup>30</sup> <https://www.al-monitor.com/pulse/home.html>

<sup>31</sup> The initial halts on flows resulted from attacks on the pipeline. But flows subsequently fell below the contractual volume and were ultimately halted as Egyptian domestic production failed to keep pace with rising consumption. The pipeline switched to reverse flows towards Egypt from 2015. <https://energyegypt.net/egypt-to-restart-gas-exports-to-jordan-next-january/>

παραγωγής, καθώς επίσης και άλλων κοιτασμάτων κατά τα επόμενα χρόνια που προβλέπεται να διπλασιάσουν την παραγωγή της χώρας.

Στο πεδίο της εγχώριας ζήτησης, η Αίγυπτος παρουσιάζει δομικά προβλήματα καθώς το μεγαλύτερο μέρος της εγχώριας κατανάλωσης διατίθεται για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος. Επιπροσθέτως, ο άλλος μεγάλος καταναλωτής του αερίου στη χώρα, οι βιομηχανίες της, δέχονται σημαντικό πλήγμα από τις υψηλές τιμές του αερίου. Ωστόσο, η υιοθέτηση νομοθεσίας, το 2017<sup>32</sup> και το 2018<sup>33</sup>, για την καλύτερη οργάνωση της αγοράς ενέργειας, θα οδηγήσει στην απελευθέρωση της αγοράς και στην περαιτέρω ανάπτυξη των δυνατοτήτων, αν και προβλέπεται να χρειαστούν χρόνια για να γίνουν αντιληπτές οι αλλαγές.

Παρά τις πολιτικές και οικονομικές δυσκολίες της προηγούμενης περιόδου, η Αίγυπτος πλέον βρίσκεται σε πορεία ανάκαμψης και έχει θέσει στόχο να γίνει ο κύριος παραγωγός φυσικού αερίου στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, αν και οι προβλέψεις αναφέρουν ότι θα γίνει καθαρός εξαγωγέας προς το 2020. Ήδη από τα μέσα του 2018 η κυβέρνηση της Αιγύπτου αποφάσισε να κατευθύνει μεγάλο μέρος της παραγωγής αερίου προς το εργοστάσιο υγροποίησης φυσικού αερίου στην Νταμιέτα, με σκοπό την σημαντική αύξηση των εξαγωγών. Ο στόχος της χώρας να γίνει ενεργειακός κόμβος θα συνοδευτεί με την κατασκευή συνδετικών υποδομών με την Κύπρο και το Ισραήλ για την εξαγωγή του αερίου από τα κοιτάσματα Tamar, Leviathan και Αφροδίτη, προς τα εργοστάσια υγροποίησης φυσικού αερίου στην Νταμιέτα και στο Idku. Η πρώτη συμφωνία υπεγράφη τον Φεβρουάριο του 2018 μεταξύ των ισραηλινών εταιριών Noble και Delek και της αιγυπτιακής Dolphinus Holdings<sup>34</sup>, η οποία υπολογίζεται από 15 έως 20δισ δολάρια.<sup>35</sup> Όπως και συμφωνία για κατεύθυνση των πόρων από το κοιτάσμα Αφροδίτη στην κυπριακή Α. Ο. Ζ. στο εργοστάσιο υγροποίησης στο Idku.

---

<sup>32</sup> <https://egyptoil-gas.com/news/egypt-determined-to-complete-energy-reforms/>

<sup>33</sup> Only the reform of Egypt's energy sector will provide an answer to many of its woes. A cohesive plan then is needed to address the pervasive energy shortages and stimulate the ailing economy. Such a plan has eluded Egyptian leaders who for decades have followed short-sighted policies. The political will to end the power shortages and cuts should have come sooner. That said, the political and social situations, especially since the Arab Spring and resultant uprising, have served as a distraction, diverting attention to other pressing issues. Fortunately, since President El-Sisi took office in June 2014, solid steps have been taken to put the proper infrastructure in place to enable state parastatals to perform their missions. Officials have also sought guidance from institutions able to provide assistance by transferring technology, and have worked to obtain funding to carry out development projects. <https://www.thecairoreview.com/essays/egypt-re-energized-an-industry-report/>

<sup>34</sup> <https://www.opic.gov/sites/default/files/files/9000083084.pdf>

<sup>35</sup> <https://www.bloomberg.com/press-releases/2019-10-02/noble-energy-amends-gas-sales-contracts-with-dolphinus-holdings-limited-increasing-firm-sales-volumes-into-egypt>



**3.2.2 Το Ισραήλ.** Η ανακάλυψη των κοιτασμάτων Tamar και Leviathan έδωσαν στην οικονομία του Ισραήλ μία νέα δυναμική και αναθεώρησαν πλήρως τον τρόπο που αντιμετώπιζε το ζήτημα της ενεργειακής του ασφάλειας. Πέραν από τις σημαντικές μειώσεις στο κόστος παραγωγής ρεύματος, αλλά και στις λιανικές τιμές του φυσικού αερίου, τα κοιτάσματα κυρίως έδωσαν στο Ισραήλ τη δυνατότητα να εξαρτάται από τις δικές του πηγές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι το Ισραήλ το 2011 παρήγαγε περίπου το 10% των συνολικών ενεργειακών αναγκών του, ενώ το 2016 σύμφωνα με έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Ενέργειας, το Ισραήλ παρήγαγε το 33% της συνολικής του κατανάλωσης, ενώ κάλυπτε το 100% των εγχώριων αναγκών σε φυσικό αέριο. Την ίδια περίοδο η κατανάλωση φυσικού αερίου σχεδόν τετραπλασιάστηκε<sup>36</sup> και προβλέπεται να σημειώσει έναν υπερδιπλασιασμό ακόμα, κυρίως λόγω της επέκτασης των εγκαταστάσεων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος από φυσικό αέριο.

Το 2015 το Ισραήλ παρήγαγε το 50% της παραγωγής ρεύματος από φυσικό αέριο, ενώ το ποσοστό αυτό θα ανέλθει στο 75% μέχρι το 2030. Η ανακάλυψη αυτών των κοιτασμάτων έδωσε στο Ισραήλ τη δυνατότητα πρώτον να αποδεσμευτεί σημαντικά από την εξάρτηση από τρίτες χώρες, και να κατευθύνει σημαντικό μέρος της παραγωγής για την κάλυψη της εγχώριας αγοράς. Πιο συγκεκριμένα, το 2013 το Ισραήλ ανακοίνωσε ότι θα διαθέτει το 60% των αποθεμάτων του για την εγχώρια αγορά ενώ μόνο το 40% θα διαθέτει για εξαγωγή στις διεθνείς αγορές. Ωστόσο το βασικό πρόβλημα του Ισραήλ είναι η απουσία εταιριών γιγάντων στον χώρο των υδρογονανθράκων, που θα μπορούσαν να διευκολύνουν οικονομικά τη μεταφορά του αερίου στις αγορές της Ευρώπης. Το παρόν νομικό πλαίσιο έχει μέχρι τώρα εμποδίσει τη ροή σημαντικών ξένων επενδύσεων, παρά τις προσπάθειες της κυβέρνησης για προώθηση ενδιαφέροντος, σε αντίθεση με τις περιπτώσεις της Αιγύπτου και της Κύπρου.

Αν και το μεγαλύτερο μέρος της προσοχής σχετικά με τις δυνατότητες εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων στις Α. Ο. Ζ. Κύπρου και Ισραήλ είχε δοθεί στην κατασκευή μονάδας υδροποίησης φυσικού αερίου είτε στην Κύπρο είτε στο Ισραήλ, αυτό έχει απορριφθεί τα τελευταία χρόνια. Αν συνυπολογιστούν οι δυνατότητες εξαγωγών του Ισραήλ και της Κύπρου μαζί, τότε οι δυνατότητες επεξεργασίας και εξαγωγών υδροποιημένου φυσικού αερίου κυμαίνονται στα 10-14δισ κ.μ. ανά έτος. Αυτό προϋποθέτει σημαντικές επενδύσεις από πλευράς των δύο χωρών, σε τέτοιο βαθμό που είναι μη βιώσιμες, κυρίως λόγω του υψηλού κόστους κατασκευής εγκαταστάσεων υδροποιημένου φυσικού αερίου. Ως εκ τούτου

---

<sup>36</sup> State of Israel, Ministry of Energy, Israeli Gas Opportunities (Tel Aviv: Israeli Energy Ministry, 2016) [www.energy-sea.gov.il/English-Site/PublishingImages/Pages/Forms/EditForm/Roadshow\\_2016\\_Presentation%20GD%20Shaul%20Meridor\\_Regulatory%20and%20Fiscal%20Regim.pdf](http://www.energy-sea.gov.il/English-Site/PublishingImages/Pages/Forms/EditForm/Roadshow_2016_Presentation%20GD%20Shaul%20Meridor_Regulatory%20and%20Fiscal%20Regim.pdf)

προτείνεται ακόμα και η κατασκευή αγωγού από το Ισραήλ προς την Τουρκία, ο οποίος θα συνδέεται με τον TANAP, καθιστώντας έτσι το έργο οικονομικά βιώσιμο.

Επιπροσθέτως, ένα έργο μεγάλης σημασίας είναι η καλωδιακή διασύνδεση υψηλής τάσης με την ονομασία EuroAsia, το οποίο θα μεταφέρει έως και 2 GW (gigawatt) ηλεκτρικής ενέργειας από το Ισραήλ στην Κύπρο και την Ελλάδα. Το έργο αυτό υπόσχεται να τερματίσει τον ενεργειακό αποκλεισμό της Κύπρου, καθώς επίσης να ενώσει το Ισραήλ με τα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας της Ευρώπης και να εξασφαλίσει την ενεργειακή ασφάλεια τόσο της Κύπρου όσο και του Ισραήλ. Επιπλέον να αναφερθεί ότι προτείνεται επέκταση από την Α. Δ. Μ. Η. Ε. του καλωδίου για την επίτευξη διασύνδεσης της Κρήτης με το υπόλοιπο δίκτυο, ενισχύοντας με αυτή την επέκταση την ενεργειακή ασφάλεια και της Ελλάδας.

**3.2.3 Κύπρος.** Στην περίπτωση της Κύπρου, ύστερα από την ανακάλυψη το 2011 του κοιτάσματος Αφροδίτη στο τεμάχιο 12, η Κύπρος ήρθε αντιμέτωπη με αποκαρδιωτικές εξελίξεις. Ύστερα από προσπάθειες της ιταλικής ENI και της γαλλικής TOTAL<sup>37</sup>, οι οποίες κατέληξαν χωρίς αποτέλεσμα, η ανακάλυψη του κοιτάσματος Zohr στα όρια της κυπριακής Α. Ο. Ζ., προκάλεσε νέο ενδιαφέρον για τα τεμάχια της Κύπρου. Η κυβέρνηση της Κύπρου έχει παραχωρήσει το τεμάχιο 11 στην TOTAL όπου τον Σεπτέμβριο του 2017 επιβεβαιώθηκαν κοιτάσματα φυσικού αερίου, αν και κατά πολύ μικρότερου μεγέθους από το προσδοκώμενο. Ωστόσο η επιβεβαίωσή των κοιτασμάτων στα βόρεια του κοιτάσματος Zohr έδωσε νέο ρεύμα στις προσπάθειες. Επίσης η κυβέρνηση της Κύπρου παραχώρησε το τεμάχιο 8 στην ENI, το 6 σε σύμπραξη της ENI με την TOTAL και το τεμάχιο 10 σε σύμπραξη της EXXON με την Qatar Petroleum.<sup>38</sup> Επιπλέον προσπάθειες στο τεμάχιο 6 και 7 έφεραν στο φως το κοιτάσμα Καλυψώ το οποίο αποτελεί το δεύτερο κοιτάσμα εντός της κυπριακής Α. Ο. Ζ. Βεβαίως, όλα αυτά έγιναν υπό την σκιά των απειλών από την Τουρκία, η οποία διεκδικεί το βόρειο τμήμα των τεμαχίων 6 και 7, τα οποία βρίσκονται εντός της κυπριακής Α. Ο. Ζ.

---

<sup>37</sup> Energy giants Total and Eni have joined forces to explore and exploit another oil and gas block up for grabs offshore from Cyprus, Cypriot authorities said Wednesday. The agreement makes France's Total and Italy's Eni the biggest players in the Mediterranean island's energy search, holding exploration licenses for seven of the 13 blocks. The Calypso field is considered by Eni to be a promising gas discovery. The discovery of nearby Egypt's huge Zohr offshore reservoir in 2015 has stoked interest that Cypriot waters may hold the same riches. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/total-eni-stake-new-claim-in-cyprus-gas-and-oil-search/>

<sup>38</sup> In February, ExxonMobil and Qatar Petroleum made a "world-class discovery" of natural gas quantities of 5 to 8 trillion cubic feet – the biggest find to date. Texas-based Noble Energy in 2011 made the first discovery off Cyprus in the Aphrodite block estimated to contain around 4.5 trillion cubic feet of gas – it has yet to be commercialised. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/total-eni-stake-new-claim-in-cyprus-gas-and-oil-search/>

Αν και η Κύπρος φαίνεται να περικλείεται από κοιτάσματα φυσικού αερίου, η ίδια η χώρα δεν χρησιμοποιεί ακόμα εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από φυσικό αέριο. Ωστόσο, τον Ιανουάριο του 2018 η κυβέρνηση εξασφάλισε χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο της προσπάθειας διαφοροποίησης των εισαγωγών ενεργειακών πόρων, για την κατασκευή πλωτής εγκατάστασης αποθήκευσης και αεριοποίησης φυσικού αερίου, με στόχο την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος. Το όλο εγχείρημα υπολογίζεται να κοστίσει περί τα 500 εκατομμύρια ευρώ.<sup>39</sup> Οι εισαγωγές σε υγροποιημένο φυσικό αέριο υπολογίζεται ότι θα κυμαίνονται από 0,5δισ κ.μ. έως 1δισ κ.μ. Μία τέτοια εξέλιξη θα σημαίνει ότι οι ενεργειακές ανάγκες της χώρας θα είναι καλυμμένες για τα επόμενα 10-15 χρόνια. Επομένως, τα αποθέματα που βρίσκονται στα κοιτάσματα της Κύπρου θα μπορούν να διατεθούν πλήρως για εξαγωγές, δίνοντας έτσι στην Κύπρο σημαντικές οικονομικές δυνατότητες.

**3.2.4 Η Σημασία του East Med για την Ευρωπαϊκή Ένωση.** Ο αγωγός East Med μπορεί να αποτελέσει για την Ευρωπαϊκή Ένωση μία νέα σημαντική πηγή φυσικού αερίου, τη στιγμή όπου η συνολική παραγωγή υδρογονανθράκων εντός της Ένωσης φθίνει διαρκώς, κυρίως στη Βόρεια Θάλασσα. Άλλο σημαντικό σημείο αποτελεί το γεγονός ότι ο East Med προσφέρει στην Ε. Ε. μία νέα εναλλακτική πηγή φυσικού αερίου έναντι της Ρωσία, ικανοποιώντας έτσι ως ένα βαθμό τον στόχο της Ένωσης για σταδιακή απεξάρτηση από τον ανατολικό της γείτονα. Πέραν τούτου, ο East Med προσφέρει ταυτόχρονη διαφοροποίηση τόσο της προέλευσης εισαγωγών όσο και της διαδρομής. Λόγω των διαρκών και συχνών πλέων τριβών της Ε. Ε. με την Τουρκία, η Ε. Ε. επιθυμεί να διαφοροποιήσει τη διαδρομή των ενεργειακών πόρων για να μην βρεθεί σε θέση εξάρτησης από την Τουρκία.

---

<sup>39</sup> Energy Minister Lakkotrypis announced on Friday that the government decided to proceed with the development of a facility for the import, storage and regasification of liquefied natural gas (LNG) at a location in Vasilikos Bay near Limassol. Following the completion of a feasibility study in 2016, Nicosia announced plans for the construction of an LNG terminal. The tender foresees the completion of an LNG import terminal by 30 November 2020. According to the tender guidelines contractors are called to design, construct and operate the terminal that has a budget of 500 million Euro. Details include procurement of a floating storage and regasification unit (FSRU) of at least 125,000m<sup>3</sup> storage capacity, to unload LNG from LNG carriers ranging in size from 120,000m<sup>3</sup> to 217,000m<sup>3</sup> (Q-Flex). The project requires the construction of offshore infrastructure for the permanent berthing of the facility and onshore natural gas infrastructure and related components for gas delivery to the Vasilikos power station and potentially other gas consumers.  
<https://knews.kathimerini.com.cy/en/business/cyprus-announces-%E2%82%AC500-million-tender-for-lng-terminal>

**3.3 Southern Gas Corridor.** Ο λεγόμενος “Southern Gas Corridor”<sup>40</sup> θα αποτελέσει την κύρια οδό για τη μεταφορά του φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν, το Τουρκμενιστάν και κατ’ επέκταση το Ιράν και το Βόρειο Ιράκ προς την Ευρώπη, μέσω Τουρκίας και Ελλάδας. Ο Southern Gas Corridor αποτελείται από το κοίτασμα Shah Deniz στο Αζερμπαϊτζάν, τον αγωγό South Caucasus και τις επεκτάσεις του στο Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία και την Τουρκία, τον αγωγό TANAP που θα ενώνει Τουρκία και Ελλάδα και τον αγωγό TAP (Trans Adriatic Pipeline) από την Ελλάδα στην Αλβανία και στην Ιταλία.<sup>41</sup> Ο αγωγός προβλέπεται να αρχίσει να προμηθεύει την Ευρώπη με φυσικό αέριο το 2020, και οι δυνατότητες του TANAP υπολογίζονται στα 31δισ κ.μ. το χρόνο. Ο αγωγός θα παίζει σημαντικό ρόλο, ιδίως για την Τουρκία, διότι μέσω αυτού καλύπτει τις εγχώριες ανάγκες της σε φυσικό αέριο, αλλά επίσης γίνεται και διαμετακομιστικός κόμβος. Στο ενδεχόμενο να κατασκευαστεί δεύτερος αγωγός TurkStream που θα εξάγει ρωσικό αέριο διαμέσου Τουρκίας προς τις ευρωπαϊκές αγορές, τότε η σημασία της Τουρκίας θα αναβαθμιστεί περαιτέρω, γεγονός που θα δημιουργήσει μεγαλύτερα προβλήματα στους σχεδιαστές της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Σε αυτό το σημείο παίζει το ρόλο του ο αγωγός East Med. Βέβαια, παρά τη μεγάλη σημασία που θα έχει ο αγωγός για την Τουρκία, αλλά και για την περιοχή εν γένει, ενέχουν κίνδυνοι. Ο βασικότερος κίνδυνος είναι η αστάθεια στην περιοχή της ανατολικής Μικράς Ασίας, λόγω του διαχρονικού κουρδικού ζητήματος που αντιμετωπίζει η Τουρκία και πιθανών επιθέσεων εναντίων του αγωγού.

## Συμπεράσματα

Προσεγγίζοντας το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας, ο μελετητής καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα κράτη βρίσκονται διαρκώς στο μεταίχμιο ανάμεσα στο ρεαλισμό και την σχέση αλληλεξάρτησης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ένα οικοδόμημα με απεριόριστες δυνατότητες, αλλά και ανυπέρβλητες πολυπλοκότητες στις λειτουργίες του παλεύει να βρει μία μέση λύση

---

<sup>40</sup> [https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/cef\\_energy\\_brochure\\_-\\_2\\_june\\_final.pdf](https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/cef_energy_brochure_-_2_june_final.pdf)

<sup>41</sup> <https://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/>

ανάμεσα στο κοινό συμφέρον των κρατών - μελών και στα ίδια συμφέροντα των κρατών - μελών της. Κάποια μέλη της επιδιώκουν την ανάπτυξη διμερών σχέσεων με τρίτες χώρες με σκοπό την ικανοποίηση των δικών τους αναγκών, απορρίπτοντας την ιδέα της δημιουργίας ενός κοινού πλαισίου δράσης, το οποίο ενδέχεται να προσφέρει σημαντικότερα οφέλη στο σύνολο.

Ωστόσο, σχέδια για την διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας έχουν διαμορφωθεί και δρομολογηθεί, στα οποία περιλαμβάνεται η κατασκευή διαφόρων αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου, κυρίως από την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και από τον Καύκασο - Κασπία Θάλασσα. Βέβαια, η επιλογή του Καυκάσου - Κασπίας Θάλασσας, μπορεί δυνητικά να θέσει εκ νέου την Ευρωπαϊκή Ένωση σε σχέση εξάρτησης από κάποια πηγή, ή ακόμα και συνέχιση της εξάρτησης από τη Ρωσία, διαμέσου μεσαζόντων όπως η Τουρκία.

Στο πλαίσιο αυτό της απεξάρτησης, το ισχυρότερο ίσως όπλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι είτε ο αγωγός East Med είτε η μεταφορά των αποθεμάτων της Ανατολικής Μεσογείου στους σταθμούς υδροποίησης φυσικού αερίου στην Αίγυπτο. Τα αποθέματα αυτά βρίσκονται στο Ισραήλ το οποίο επιθυμεί εξαιρετικές σχέσεις με την Ε. Ε., στην Αίγυπτο η οποία εξίσου αποτελεί σταθεροποιητικό παράγοντα στην περιοχή της Βόρειας Αφρικής και της Ανατολικής Μεσογείου, παρά τα όποια εσωτερικά προβλήματα, και φυσικά στην Κύπρο η οποία είναι μέλος της Ένωσης. Το γεγονός ότι ένα μέλος της Ένωσης ανακάλυψε σημαντικά κοιτάσματα εντός της Α. Ο. Ζ. του προσδίδει νέα δυναμική στην συνολική παραγωγή υδρογονανθράκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία παραγωγή είναι σε φθίνουσα κατάσταση τα τελευταία χρόνια λόγω σταδιακής εξάντλησης των αποθεμάτων της Βόρειας Θάλασσας. Δίνεται έτσι η δυνατότητα να διαφοροποιήσει τις πηγές της ακόμα και εντός της Ένωσης και μάλιστα χωρίς να χρειαστεί η μεσολάβηση τρίτου μέρους για την μεταφορά των πόρων προς τις μεγάλες αγορές της Ευρώπης.

Στην ουσία η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται ανάμεσα σε τρεις επιλογές : α) στον αγωγό East Med ο οποίος θα ενώνει το Ισραήλ, την Κύπρο και την Ελλάδα με την Ιταλία και την υπόλοιπη Ευρώπη, β) την κατασκευή αγωγού που θα ενώνει το Ισραήλ με την Τουρκία και θα συνδέεται με τον βραχίονα του Southern Gas Corridor, εξέλιξη η οποία θα μεγιστοποιούσε την εξάρτηση της Ένωσης από την Τουρκία, γ) την κατασκευή αγωγών που θα συνδέουν τα κοιτάσματα Αφροδίτη, Tamar και Leviathan, με τα εργοστάσια υδροποίησης φυσικού αερίου στην Αίγυπτο. Ως πιο πιθανή επιλογή προβλέπεται η τρίτη, τουλάχιστον στο μεσοπρόθεσμο διάστημα, και μάλιστα ήδη υλοποιείται ως ένα βαθμό, μέσω των εξαγωγών του Ισραήλ προς την αιγυπτιακή Dolphinus Holdings, οι οποίες θα καταλήξουν στις ευρωπαϊκές αγορές.

Τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά την επίτευξη του στόχου για διαφοροποίηση των πηγών περιλαμβάνουν κυρίως την οικονομική βιωσιμότητα ορισμένων έργων, την ουσιαστική διαφοροποίηση και όχι απλώς την προσθήκη κάποιου κράτους μεσάζοντα, αλλά και τις γεωπολιτικές συγκρούσεις των κρατών της περιοχής για τον έλεγχο των κοιτασμάτων. Σίγουρα αν η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί πραγματικά να επιτύχει στον στόχο της για διαφοροποίηση και ανεξάρτηση από μία ή δύο πηγές, τότε χρειάζεται συλλογικά να εφαρμόζει τις στρατηγικές της και να προωθεί το συνολικό συμφέρον. Οι προσπάθειες μεμονωμένων κρατών για ικανοποίηση των δικών τους αναγκών είναι αναμενόμενη, αλλά η Ένωση ως επιβλέπων θεσμός με σημαντικές δικαιοδοσίες μπορεί να ασκήσει έλεγχο και να διαμορφώσει ένα συνολικό σύστημα όπως έχει κάνει και στο παρελθόν, επί παραδείγματι για το κοινό νόμισμα. Κυρίως όμως χρειάζεται να επιδείξει υποστήριξη στα μέλη της, χαρακτηριστικά την Κύπρο η οποία δέχεται το παρόν διάστημα ισχυρές πιέσεις από έναν ισχυρό, επεκτατικό και αναθεωρητικό γείτονα ο οποίος διαρκώς επανατοποθετείται έναντι του διεθνούς δικαίου ως επίμονος αντιρρησίας.

Η αρχή για την ικανοποίηση των στόχων της Ένωσης είναι να αποδείξει στα ίδια τα μέλη της ότι προτίθεται να τα προστατέψει και να τα υποστηρίξει υπερβαίνοντας το εθνικό και ακολουθώντας το συλλογικό. Τότε τα ίδια τα μέλη της θα αποδεχθούν την αντίληψη πως αποτελούν μέρος ενός οικοδομήματος ισχυρού και ικανού και όχι ενός χαλαρού συνασπισμού όπου η υποστήριξη προσφέρεται κατά το δοκούν και κατά το ίδιο συμφέρον.

## Πηγές

### Βιβλιογραφία

Securitizing Moves To Nowhere? The Framing of the European Union's Energy Policy. Michal Natorksi & Anna Herranz Surrallés. JCER.

Energy Security Issues in EU Energy Policy : Case Study of Shale Gas Production in EU. Master Thesis. Maya Ashirova, Ashgabat, Turkmenistan, 2015.

Az The External Energy Policy of the European Union, Import-dependence, security of supply and integration. Ph.D. dissertation. Tibor Palánkai. Budapest, 2011

Cross-Border Oil and Gas Pipelines: Problems and Prospects. Joint UNDP/World Bank Energy Sector Management Assistance Programme (ESMAP). June, 2013.

Overview of pipelines in Europe –advantages and disadvantage. Georgios GeorgiosA. A. Papadakis. Technical Technical University of Crete University of Crete, Greece , Greece

Energy Security and the EU: between independency priorities, strategic vulnerabilities and sustainability needs. Master Thesis. Marine Sigot. Stockholm University. June, 2013.

Phase-out 2020 Monitoring Europe’s fossil fuel subsidies. Ipek Gençsü, Maeve McLynn, Matthias Runkel, Markus Trilling, Laurie van der Burg, Leah Worrall, Shelagh Whitley, and Florian Zerzawy. September 2017

Blurring the Distinction Between “High” and “Low” Politics in International Relations Theory: Drifting Players in the Logic of Two-Level Games. Nathan Olsen. University of Leeds, Leeds, UK. October 2017

Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics. Robert Jervis.

Power and Interdependence Revisited. Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr. The MIT Press. 1987.

A Study on Oil Dependency in the EU. A report for Transport and Environment. Cambridge Econometrics Covent Garden Cambridge. July 2016

Trade and Conflict : The Dyad of Greece and Turkey. Archontis L. Pantsios. The American College of Thessaloniki (ACT) Thessaloniki, Greece.

The Tragedy of Great Power Politics. Mearsheimer, J.J., W.W. Norton & Company. 2001

I. Dreyer and G. Stang, Energy moves and power shifts: EU foreign policy and global energy security (Paris: EU Institute for Security Studies, 2014).

T. Raines and S. Tomlinson, Europe’s Energy Union Foreign Policy Implications for Energy Security, Climate and Competitiveness (London: Chatman House Press 2016).

J. Gorvett, ‘Risks Posed by Competing Claims to Eastern Mediterranean Oil and Gas Resource’, Washington Report on Middle East Affairs, (2018, June/July), 34-35.

S. Udasin, ‘Israel, European states advance plans for world’s largest underwater gas pipeline’, Jerusalem Post (2017, April 3).

European Gas Daily, (2016, April 21), 2.

## **Ευρωπαϊκή Ένωση**

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/169/the-european-economic-area-eea-switzerland-and-the-north>

[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009\\_2014/documents/com/com\\_com\(2010\)0726\\_/com\\_com\(2010\)0726\\_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0726_/com_com(2010)0726_en.pdf)

<https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595367/IPOL\\_STU\(2017\)595367\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/595367/IPOL_STU(2017)595367_EN.pdf)

<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy>

<https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO\\_STU\(2017\)578044\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO_STU(2017)578044_EN.pdf)

<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security/diversification-of-gas-supply-sources-and-routes>

### **Ηλεκτρονικές Πηγές**

[https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/Dione/000013-unipi\\_6969](https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/Dione/000013-unipi_6969)

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13691180051033379?journalCode=rics20>

<https://www.exportgenius.in/blog/russia-top-trading-partners-in-2017-russian-import-export-statistics-232.php>

<https://tradingeconomics.com/greece/exports/turkey>

<https://tradingeconomics.com/turkey/exports-to-greece>

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/a-european-view-europe-nord-stream-2-and-diversification/>

<https://www.thecairoreview.com/essays/egypt-re-energized-an-industry-report/>

<https://www.euractiv.com/section/energy/news/total-eni-stake-new-claim-in-cyprus-gas-and-oil-search/>

### **Άρθρα - Μελέτες**



<https://www.researchgate.net/publication/320034230> The geopolitics of Gazprom's pipelines

<https://www.researchgate.net/publication/292562359> Europe's energy security Options and challenges to natural gas supply diversification

<https://www.naftemporiki.gr/story/1381309/greece-turkey-bilateral-trade-at-roughly-34-bln-in-2017>

<http://davidpublisher.org/Public/uploads/Contribute/5a1bbebc1e657.pdf>

[https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2019/Russia\\_Energy\\_Politics\\_EU\\_Marc\\_Pierini\\_Medyearbook2019.pdf](https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2019/Russia_Energy_Politics_EU_Marc_Pierini_Medyearbook2019.pdf)

<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=710087064097091108079118001070082122015017095012001064108083019002087008024123090093101099062003019016045101088115106100011030007087059020059066071069018004119068031021076024027086120076021072100117113072084069023103098028065086031005010070031126000&EXT=pdf>

<https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/analysis-energy-dependence-and-supply-in-central-and-eastern-europe/>

[https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/geg/geg6\\_March.2019/Item\\_5\\_Pakina\\_m\\_Kafafi\\_Egypt.pdf](https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/geg/geg6_March.2019/Item_5_Pakina_m_Kafafi_Egypt.pdf)

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-08/delek-noble-and-egypt-are-said-to-put-final-touches-on-gas-deal>

<https://www.bloomberg.com/press-releases/2019-10-02/noble-energy-amends-gas-sales-contracts-with-dolphinus-holdings-limited-increasing-firm-sales-volumes-into-egypt>

<https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/06/Egypt-a-return-to-a-balanced-gas-market-NG-131.pdf>

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484719300034>

## **Διάφορα**

<https://www.opic.gov/sites/default/files/files/9000083084.pdf>

<https://www.kas.de/documents/284382/284431/Bericht+1-+Oil+and+Gas+Middle+East.pdf/0a31b7e7-baca-3b39-a956-ff3cae514fa2?version=1.0&t=1563869107244>

<http://documents.worldbank.org/curated/en/224911483470754491/pdf/PAD1665-REVISED-OUO-9-P157416-PAD-Main-Final-12012016.pdf>

<http://www.iploca.com/platform/content/element/30112/SaltukDUZYOL.pdf>